

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ФІЛШЕНКО АЛЕВТІНА ВІКТОРІВНА

УДК 17.022.1: 316.334.23

**ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДІ
ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ (ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ)**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Лузан Анатолій Олександрович,
Донбаська державна машинобудівна академія,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Воронкова Валентина Григорівна,
Запорізька державна інженерна академія,
декан факультету менеджменту і фінансів,
завідувач кафедри менеджменту організацій;

кандидат філософських наук, доцент
Джура Олександр Дмитрович,
Бурштинський енергетичний коледж
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу, директор.

Захист відбудеться «02» квітня 2010 року о 15.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «26» лютого 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми формування підприємницьких здібностей сучасної молоді обумовлена, насамперед, необхідністю чіткого бачення й розуміння загального вигляду, характеру, духовних орієнтацій, інтересів і потреб найбільш організованої і прогресивної частини людства – молоді, якій належить майбутнє. Відомо, що кожна нова епоха формує свої виклики щодо життєвого процесу загалом, задає параметри формування молодої людини як її суб'єкта. Не є винятком і молодь, на якій безпосередньо позначаються сучасні суспільні трансформації, що обумовлюють їх соціалізацію у відповідності з духом епохи, головними експектаціями суспільства щодо соціального вигляду особистості, яка входить в життя.

В сучасній літературі прийнято розрізняти дві групи чинників, що безпосередньо впливають на процеси соціалізації сучасної молоді: 1) внутрішні чинники – становлення та розвиток України як незалежної держави, формування у відповідності з цим процесом нових економічних, політичних і соціокультурних реалій; 2) зовнішні чинники, серед яких найбільш значимими є глобалізація та інформаційна революція. Варто мати на увазі, що ці чинники взаємодіють, доповнюють один одного, що також відображається на духовному, психологічному, культурному і т.п. вигляді особистості, в тому числі і молоді. Головна магістраль взаємодії проходить по лінії загальносвітових змін, доміантними серед яких є становлення ринкових відносин і загальна демократизація суспільних процесів. Зміна духовного вигляду молоді під їх безпосереднім впливом є предметом першочергової уваги. Будь-яке дослідження, присвячене означеній тематиці, виявляється актуальним і практично значимим.

Особливий інтерес і соціальну значимість представляють дослідження змін в соціальному вигляді сучасної молоді під впливом ринкових трансформацій. І це зрозуміло. Ринок – це така система соціально-економічних умов, яка створює й обумовлює можливості для тотального розвитку товарних відносин, втягує в них практично кожну людину, обумовлює формування в ній відповідних якостей. Оскільки сутність цих відносин розгортається у площині товарного обміну, то головними якостями особистості, що формується, стають підприємницькі здібності, а людина, яка входить в систему ринкових відносин, цілком закономірно постає як людина економічна, підприємлива, дієздатна.

До молоді, здавалося б, ця істина має дотичне значення. Між тим, це не зовсім так. Молодь – це частина суспільного організму, яка живе за всіма тими законами, за якими він функціонує. Й не зважаючи на деякі особливості, молодь в загальних рисах своєю життєдіяльністю відтворює загальний життєвий процес. З другого боку, як особлива соціально-демографічна група, вона відтворює його особливим чином, притаманним тільки їй. Дослідження специфіки цього відтворення є саме тим «чарівним ключем», який забезпечує проникнення в духовний світ молоді, розуміння сутнісних характеристик сучасних студентів і учнів, їх світогляду, ціннісних орієнтацій, соціальної

спрямованості тощо, формування на цій основі ефективної молодіжної політики.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Аналіз літератури засвідчує, що проблема зміни соціальних орієнтацій людини під впливом ринкових трансформацій, зокрема, формування їх підприємницьких якостей певною мірою досліджувались як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. В широкому розумінні, вплив ринкових відносин на особистість розглядалась ще першими теоретиками-ринковиками, такими як А.Сміт, Д.Рікардо, Н.Сеніор, Ж.Б.Сей, Дж.Ст.Міль та П.Прудон. Новий поштовх ці дослідження отримали в творчості представників так званого «соціального напрямку» в політичній економії, зокрема, М.Вебера та В.Зомбарта. Цих питань торкались такі відомі економісти, як А.Маршалл, В.Парето, Дж.М.Кейс, Й.Шумпетер, М.Фрідмен, Ф.фон Хайек, Д.Норт та Р.Фогель.

Характерно, що А.Тюрго, наприклад, «підприємливість» пов'язував як з готовністю людини до ризику, так і наявністю у суб'єкта певних організаторських і творчих здібностей. Ж.-Б.Сей наголошував на необхідності поєднання теоретичних знань з практичним досвідом. Для М.Вебера головним у «підприємливості» є релігійні та моральні якості. В.Зомбарт підкреслює роль «міщанських чеснот», зокрема, сімейних, культурних тощо. І.Шумпетер вбачав у підприємцеві, насамперед, його економічні знання та досвід.

Українські дослідники, зокрема, В.Андрущенко, В.Базилевич, О.Власюк, С.Вовканич, А.Гальчинський, А.Геець, А.Кредисов, А.Кінах, М.Михальченко, Ю.Пахомов, В.Пилипенко, В.Семиноженко, А.Чухно, І.Шевель та ін., як правило, пов'язують «підприємливість» із набутими знаннями та досвідом людини, схильністю до авантюри тощо.

На особливу увагу в контексті дослідження заслуговує монографія В.Пилипенка «Социальная регуляция трудового поведения» (1993 р.), де в розділі «Соціальний вигляд підприємця» досить детально аналізуються походження даного поняття, його зміст, а головне, складники, які забезпечують функціональність і дієздатність даної якості. Основна увага дослідника, при цьому, зосереджена на зрілих людях робітничих професій. Тому використовуючи його досвід та методологію дослідження, ми акцентуємо увагу на студентській молоді як особливій соціально-демографічній групі, з якою пов'язується подальший прогрес нашого суспільства.

Також звертається увага на захищену В.Акопяном у 2004 році кандидатську дисертацію на тему: «Морально-етичні цінності підприємця: формування та розвиток (соціально-філософський аналіз)». В ній проаналізовані сутність підприємництва як способу організації виробництва, історичні і соціальні витоки вітчизняного підприємництва, особливості його становлення та розвитку в останнє десятиріччя, фактори, які обумовлюють становлення та розвиток особистісних моральних характеристик підприємців – прагматизм, готовність до ризику, самостійність, прагнення до швидкого отримання прибутку, орієнтації на сьогодення.

Разом з тим, не зважаючи на досить помітний пласт наукової продукції за цією проблематикою, її не можна вважати остаточно визначеною і вичерпаною. Практично не вивченими в літературі залишаються теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування здібностей сучасної молоді, студентів та учнів, зокрема, такі питання, як причини та наслідки актуалізації підприємницьких здібностей молоді в структурі ринкових трансформацій; особливості їх формування в процесі навчання, зокрема, в контексті переорієнтації змісту та технологій навчання від простої моделі засвоєння знань, до формування здібностей практичного досягнення успіху, необхідності посилення прагматичної спрямованості освіти, актуалізація ролі виробничої практики у формуванні підприємницьких здібностей сучасної молоді. Практично відкритим залишається процес формування підприємницьких здібностей студентів у позанавчальних умовах, зокрема, в період участі студентів у сучасному виробництві, в умовах появи такого чинника, як зацікавленість підприємця у залученні студентів до виробництва та підготовки спеціалістів «для себе», урізноманітнення форм заохочення з боку виробника; ініціатива закладів освіти щодо створення кафедр, лабораторій, науково-дослідницьких підрозділів безпосередньо на виробництві та залучення до них молоді.

Враховуючи актуальність і не достатню вивченість проблеми, її було обрано у якості предмета самостійного теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 9 від 27 березня 2008 року).

Мета дисертаційного дослідження полягає у філософському аналізі процесу формування підприємницьких здібностей сучасної молоді як соціального завдання, що актуалізується в трансформаційний період життєдіяльності українського суспільства, зокрема в контексті становлення та розвитку в Україні ринкових відносин.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

- визначення змісту та логіко-гносеологічного навантаження основного й опорного поняття «підприємницькі здібності особистості»;
- аналіз причин та чинників актуалізації проблеми формування підприємницьких здібностей у молоді та студентів;
- вивчення особливостей формування підприємницьких здібностей молоді в процесі навчання;

- виявлення та аналіз ролі та значення виробничої практики у формуванні підприємницьких здібностей студентської молоді;
- аналіз позанавчальних можливостей закладів освіти у формуванні підприємницьких здібностей сучасної молоді.

Об'єктом дослідження є підприємництво як соціальний феномен, що утверджується в системі ринкових відносин.

Предметом дослідження є формування підприємницьких здібностей у сучасної молоді в українському трансформаційному суспільстві.

Методи дослідження. Основа дисертаційного дослідження визначається системним, міждисциплінарним і діяльнісним підходами щодо пояснення того чи іншого соціального явища, а також працями відомих зарубіжних і вітчизняних філософів, психологів, культурологів, соціологів, які висвітлюють різноманітні аспекти проблеми формування здібностей молоді та студентів загалом, підприємницьких здібностей, зокрема. Своєрідним методологічним підґрунтям для розкриття цієї теоретичної проблеми в роботі виступають загальнонаукові методи (діалектика, аналіз та синтез, конкретизація, абстрагування, узагальнення, індукція та дедукція тощо). В дослідження використовуються принципи об'єктивності, причинності, історизму, світоглядного плюралізму тощо.

Наукова новизна полягає у виявленні детермінуючих чинників та специфіки процесу формування підприємницьких здібностей у молоді в українському трансформаційному суспільстві.

В дисертації сформульовані положення, що конкретизують наукову новизну дослідження і виносяться на захист:

- концептуалізовано поняття «підприємницькі здібності» особистості, що охоплює собою сукупність природних та набутих у ході власної практики індивідуальних соціально-психологічних властивостей, які дозволяють підприємцю приймати самостійні управлінські рішення щодо організації оригінальної підприємницької діяльності, тобто визначитись з власною поведінкою у системі сучасних високодинамічних виробничих відносин у просторі національного і міжнародного бізнес-середовища, забезпечувати їх ефективне втілення в практику з позитивним фінансовим результатом;

- доведено, що в основі «підприємницьких здібностей» лежить органічний синтез: 1) генетично заданого ансамблю спадкових властивостей, включаючи спрямованість особистості на той чи інший вид діяльності («сродна праця» Г.Сковорода) та її емоційно-вольові характеристики; 2) якості, сформовані в процесі навчання, виховання і суспільної практики;

- визначено, що становлення ринкових відносин обумовлює тотальну зміну соціального, культурного і духовного вигляду особистості, її характеру, ціннісних орієнтацій, життєвих пріоритетів; магістральним напрямом цих змін є орієнтація на самостійне підприємництво, матеріальний добробут, утвердження в суспільстві як успішної особистості; головною якістю, що забезпечує ці пріоритети, є підприємливість особистості;

– обґрунтовано, що ця якість нині утверджується як основна експектація не тільки в середовищі молоді, що працює, але й ще в більшій мірі – у середовищі молоді, яка навчається, готує себе до майбутньої виробничої діяльності; серед масиву дослідженого нами студентства бажання мати підприємницькі здібності виявили більш як 70% респондентів;

– проаналізовані можливості формування підприємницьких здібностей у студентів вищих навчальних закладів засобами навчально-виховного процесу; виявлені значення та роль в ньому дисциплін економічного профілю, а також таких предметів, як психологія, політологія, культурологія, філософія, соціальна робота тощо;

– визначені позанавчальні можливості закладів освіти у формуванні підприємницьких здібностей сучасної молоді, значення предметного зв'язку навчання та виробничої діяльності, досвіду участі молоді у сучасному виробництві, ролі підприємця у залученні молоді до виробництва та підготовки спеціалістів «для себе», ініціатив закладів освіти щодо створення кафедр, лабораторій, науково-дослідницьких підрозділів безпосередньо на виробництві та залучення до них молоді.

Теоретичне і практичне значення дисертації полягає в тому, що в ній здійснено цілісний і системний аналіз трансформації соціального вигляду молоді під впливом ринкових відносин, зокрема, утвердження в структурі їх здібностей таких якостей, як підприємництво, самостійність, здатність до прийняття рішення тощо, що забезпечує творчий підхід до справи та відповідальність особистості. Зібраний фактичний матеріал, узагальнення та висновки можуть використовуватися при підготовці наукових праць, навчальних посібників, розробці лекцій і семінарів, при написанні видань економічного, філософського, психологічного, соціологічного, культурологічного характеру тощо. Висновки можуть стати джерелом для подальшої дослідницької роботи над проблемою динаміки здібностей молоді та студентів у трансформаційному суспільстві, використовуватись у конкретній виховній роботі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, а також на низці міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: Міжнародному науково-практичному семінарі «Інноваційна освіта для XXI століття» (м. Київ, 2007); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії і перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні фактори розвитку України в умовах глобалізації» (м. Київ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації та толерантність в освіті» (Крим, 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: реалії і перспективи» (м. Київ, 2009); Науково-практичному семінарі «Освіта в полікультурному просторі XXI століття: пошук стратегічних пріоритетів»

(м. Київ, 2009); III Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м. Тернопіль, 2009); Науково-практичному семінарі «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (м. Чернігів, 2009).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 4 праці в наукових часописах, визначених ВАК України як фахові з філософії.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

У **першому розділі** – «**Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми формування здібностей сучасної молоді**» – аналізуються здібності та передумови їх формування у сучасної людини шляхом: визначення «здібностей» в сучасній науковій літературі; розгляду педагогічного аспекту проблеми здібностей та його аналіз у філософській літературі; розгляду структури здібностей сучасної молоді, вроджене та набуте у здібностях; аналізу особливості формування здібностей сучасної молоді. Здібності визначають як індивідуально-психологічні особливості людини, що виражають її спроможність і готовність до оволодіння визначеними видами діяльності і до їхнього успішного виконання. Специфіка людини полягає у тому, що вона завдяки навчанню значно посилює і розширює свої вроджені здібності – але спочатку їх слід правильно виявити. Вивчення конкретно-психологічних характеристик різноманітних здібностей дозволяє виділити: 1) загальні якості індивіда, що відповідають вимогам не одного, а багатьох видів діяльності (інтелект); 2) спеціальні якості, що відповідають більш вузьким вимогам даної діяльності (здібність спеціальна). Рівень і ступінь розвитку здібностей виражають поняття таланта і геніальності. Здібності дуже індивідуальні, кожна людина особлива у цьому відношенні. Здібностями називають не всякі взагалі індивідуальні особливості, а лише такі, котрі мають стосунок до успішності виконання якої-небудь діяльності чи багатьох видів діяльності. Здібності – не лише те, що людина може виявити в цей момент, але й те, що вона може у собі розвинути у подальшому, передусім завдяки навчанню. Передбачається, що формування здібностей відбувається на основі задатків. Наскільки проявляться задатки, залежить від умов індивідуального розвитку. Сутність здібностей складають саме якості психічних процесів, що лежать в основі оволодіння знаннями й уміннями. Різняться загальні і спеціальні здібності. Загальні здібності необхідні для усіх видів діяльності. Спеціальні здібності – графічні, художньо-літературні, конкретно-наукові (математичні й ін.), практично-

організаційні формуються на основі загальних здібностей у процесі фахового навчання. Здібності – це можливість, а необхідний рівень майстерності в тій чи іншій справі – це дійсність. Здібності виявляються тільки в діяльності, причому лише в такій діяльності, що не може здійснюватися без наявності цих здібностей. У підлітка ця діяльність набуває характеру захоплень короткочасних, хоча і жагучих. Розвиток здібностей, як і взагалі всякий розвиток, не відбувається прямолінійно: його рушійною силою є боротьба протиріч, тому на проміжних етапах розвитку цілком можливі суперечності між здібностями і схильностями. Період студентських років надзвичайно важливий, оскільки саме у цей час людина визначається зі своїм сталим місцем у соціумі у якості продуктивної його складової, причому як правило робить це свідомо, здійснюючи власну ревізію наявних у неї здібностей. Саме самооцінка здібностей студентом є ядром дослідження проблеми формування здібностей сучасної молоді. Шляхом реалізації ідеї партнерства студента і викладача, під час індивідуальних консультацій створюються ситуації, що сприяють розвитку творчих і індивідуальних здібностей студентів. Для студента не менш важливо вчасно змінити спеціалізацію, чому сприяє Болонська система освіти, коли, отримавши диплом бакалавра з одного фаху і в одному ВНЗ, студент може перейти до навчання іншому фаху і в іншому ВНЗ. Задатки кожної людини можуть бути далеко не однозначними, а навпаки – різноплановими. В даний час єдиною об'єктивною оцінкою якості підготовки фахівця є їх оцінка підприємствами і організаціями.

У другому розділі – **«Актуалізація підприємницьких здібностей молоді в структурі ринкових трансформацій»** – аналізується соціокультурна динаміка підприємницьких здібностей молоді, в результаті якої останні переміщуються на передній план загальних молодіжних ціннісних орієнтацій, бо молодь – особлива група населення. Її відрізняє від старших поколінь здібність до більш швидкої і менш хворобливої адаптації до зовнішніх умов діяльності. Основною рушійною силою розвитку ринкової економіки є підприємницька діяльність, котра особливо активізується в умовах наявності конкурентного середовища. Підприємництво потребує нової мотивації, соціальної активності працівників, нової трудової поведінки і нової моралі. Його суб'єкт – людина твердого внутрішнього самостійного кореня готова до рішучих дій, здатна приймати самостійне рішення нести за нього персональну відповідальність. Актуальна проблема сучасності – формування готовності молоді та студентів до адаптації в умовах соціально-економічного життя, що змінюється. Ця проблема може бути вирішена тільки за умови розвитку у молоді підприємницьких здібностей, які забезпечуватимуть досягнення реальних успіхів в будь-якій області вибраної ними професійної діяльності. Управління процесом і сам процес адаптації підлітків, хлопців і дівчат до навколишньої дійсності в значній, якщо не у визначальній мірі, належить системі освіти. Основна стратегія розвитку освіти може бути реалізована з урахуванням ринкових відносин в системі вищої освіти по формулі: професіоналізм плюс креативний тип мислення. При цьому другою головною

задачею є виконання, окрім навчання, функцій виховання, коли формуються сила волі, характер, стратегія поведінки, направлена не на реалізацію особистих амбіцій, а на розвиток загальних державних інтересів. Підготовка до оволодіння підприємництвом потребує організації ранньої соціалізації й ідентифікації особистості, тобто формування таких сторін діяльності і якостей особистості: самостійна постановка навчальної задачі і вибір способу її розв'язання; мотивація і мобілізація вольових зусиль у досягненні результатів діяльності; ініціативність у виборі і виконання певних соціальних ролей, зокрема тих, які безпосередньо пов'язані з виявами схильностей до духовної культури; самоконтроль і самооцінка власної діяльності; схильність до ризику, знижена тривожність; інтелектуальна працездатність з виявами творчості і розумових здібностей. Саме головне не допустити, щоб всі підприємницькі здібності не були направлені тільки для наживи, не знаючи іншого блаженства, крім швидкого збагачення, не знаючи інших страждань, крім грошових втрат. Основними показниками розвитку особистісної готовності до професійно-підприємницької діяльності виділені такі: економіка мислення та поведінки; рівень мотивації досягнень та успішності в навчанні; здатність до прийняття рішень в ситуаціях вибору; володіння способами самопізнання та саморозвитку; уміння вчитися в умовах сумісної діяльності.

Підприємницькі здібності (підприємництво) можна визначити як економічний ресурс, до складу якого слід включати підприємців, підприємницьку інфраструктуру, а також підприємницьку етику і культуру.

Під підготовкою молоді до підприємницької діяльності розуміється процес створення таких умов (на заняттях та у позааудиторний час) для формування в молоді системи загальноосвітніх і спеціальних знань, духовних, національних, громадянських, розумових, вольових, фізичних та специфічних для сфери бізнесу якостей, які дозволяють підприємцю ефективно виконувати свої функції. Саме дорослі повинні переконати молодь, яка вирішила присвятити себе бізнесу в необхідності чесного підприємництва. А це можливо лише в тому випадку, якщо існує відповідний рівень моральності самого суспільства. Істинний підприємець – той, хто зуміє запровадити свою ідею в життя.

Третій розділ – «Особливості формування підприємницьких здібностей молоді в процесі навчання» – присвячено вивченню процесу виховання підприємницьких здібностей засобами освіти шляхом: визначення існуючих проблем освіти; характеристики економічного мислення як обов'язкової складової успіху; аналізу та відбору ділових якостей підприємця. Актуальність даної теми полягає в тому, що в результаті глобальних цивілізаційних змін в суспільстві виникла необхідність нових підходів до освіти, а саме орієнтації її на формування в молоді здібностей практичного досягнення успіху, на розвиток її підприємницьких здібностей, які є запорукою стабільності та високого економічного розвитку держави. Проблема полягає в тому, що необхідно використовувати певний ступінь активізації учнів і студентів. Основні напрями таких трансформацій вищої та середньої

спеціальної освіти передбачають перш за все інтеграцію освіти з практичною діяльністю і наукою, перехід від валового навчання до посилення індивідуального підходу, розвитку творчої особистості спеціаліста в колективі. Ці напрями відображають об'єктивні тенденції розвитку, що виявляються в передовому педагогічному досвіді та зумовлюють використання нетрадиційних форм, методів і засобів навчання та виховання, зокрема нових форм активності студентів, які поєднують у собі навчання та працю. Ігри, моделювання реальних ситуацій під час навчального процесу – це дієвий спосіб формування здібностей практичного досягнення успіху, можливість для молодого людини усвідомити свої підприємницькі здібності та вдосконалювати їх. Економічна освіта стала потребою сьогодення. Вона покликана сформувати в громадян України не тільки знання, діловитість, підприємництво, а й найголовніше – економічну культуру. Завдання економічної освіти полягає в перетворенні економічних знань молоді в економічне мислення, а далі – в економічну поведінку та економічну дисципліну як окремої людини, так і суспільства в цілому. На арену життя виходить, у повному розумінні цього поняття, «економічна людина». Вона повинна мати специфічне економічне мислення. Існує тісний зв'язок підприємливості з економічним мисленням. Важлива особливість економічного мислення полягає в тому, що воно безпосередньо пов'язане з інтересами людей, особливо матеріальними. Культура спілкування як складова економічної освіти передбачає глибоке засвоєння норм «чесного» підприємництва, формування професійно-ділових якостей. Серед значущих ділових якостей можна назвати: цілеспрямованість, креативність, рішучість, практичність, принциповість, комунікабельність, інтелігентність, лідерські здібності і нахили до новацій. Унікальність значення підприємництва полягає в тому, що саме завдяки йому приходять у взаємодію інші економічні ресурси – праця, капітал, земля, знання. Запорукою успішного використання підприємницьких здібностей є, насамперед, самі підприємці, їхня кваліфікація й рівень освіти, здатність брати на себе відповідальність й ініціативу, уміння орієнтуватися у конкурентному середовищі, а також їхнє почуття соціальної відповідальності. Наявність підприємницьких здібностей в умовах розвиненої ринкової економіки стає найважливішим ресурсом не тільки в приватному секторі, але й в державному і змішаному секторах національної економіки. Отже, розвиток підприємницьких здібностей молоді є запорукою її успішності в ринковому середовищі. Саме явище підприємницьких здібностей є складним і для успішності потребує як самовиховання, так і включення до навчальних програм спеціальних дисциплін, направлених на вивільнення та удосконалення природних здібностей молодого людини. Підготовка молоді до умов ринку припускає залучення їх до основ підприємницької діяльності. Підготовка до підприємницької діяльності стає частиною освітнього цензу сучасної людини. Усвідомивши значення та велику роль підприємницьких здібностей молодого людини, можна зробити висновок про необхідність виховання в ній нових цінностей підприємництва та ринку засобами освіти, яка сама перетворюється на повноправного суб'єкта ринкових відносин, набуває властивих таким

суб'єктам прагматичності та гнучкості відповідно до потреб клієнтів-слухачів. Загалом, освіта повинна надати освітні послуги високої якості, що має сформувати у підприємця організаційний потенціал до інноваційної праці що буде й у подальшому користуватися попитом серед споживачів, оскільки буде робити їх конкурентноздатними на національному і світовому ринках праці.

У четвертому розділі – **«Позанавчальні можливості закладів освіти у формуванні підприємницьких здібностей студентів»** – аналізуються: зв'язок навчання та виробничої діяльності за ринкових умов; умови та перший досвід участі студентів у сучасному виробництві; форми заохочення студентів до виробництва та підготовки спеціалістів «для себе» з боку виробника; ініціатива закладів освіти щодо створення підрозділів на виробництві та залучення до них студентів. Перехід України до ступеневої системи підготовки фахівців поставив на порядок денний проблему реорганізації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Завдання навчальних закладів – спрямувати мотивацію студентів для формування підприємницьких здібностей та забезпечити зв'язок позанавчальної діяльності з виробництвом. З метою формування у студентів підприємницьких здібностей в позааудиторний час пропонується виділити такі педагогічні умови: створення мотиваційної основи позааудиторної діяльності; широке застосування різnorodних професійно-орієнтованих завдань для самостійної позааудиторної роботи студентів з наступним аналізом результатів їх виконання; впровадження системи позааудиторної роботи; індивідуалізація професійного навчання з урахуванням рівня підготовки кожного студента; безпосередньо професійна діяльність студентів. Нова організація структури відносин між навчальним закладом і підприємствами та організаціями різної форми власності передбачає нову концепцію підготовки кваліфікованих фахівців, у зв'язку з принципово новими підходами до організації практичної підготовки студентів за схемою «студент – робітник – бакалавр – магістр – науковець – бізнесмен». Поставлена мета досягається за рахунок: надання студентам протягом перших двох курсів ліцензованих робітничих професій, які відповідають майбутнім спеціальностям; моніторингу ринку праці в регіонах України, ґрунтового вивчення потреб та вимог роботодавців різних секторів економіки щодо практичних навичок і знань фахівця нової формації; працевлаштування студентів на другому та третьому курсах на вакантні робочі місця підприємств для проходження робочих триместрів, визначених графіком навчального процесу; проходження студентами на четвертому курсі науково-дослідного практикуму в інноваційних навчально-науково-практичних центрах; проведення переддипломної практики студентів в місцях їх ймовірного майбутнього працевлаштування. Реформування в рамках Болонського процесу не може замкнутися тільки контуром вищої школи, воно повинне передбачати зростаюче залучення до цієї справи роботодавців і інших соціальних партнерів. Завдяки тісній співпраці учасників інноваційно-виробничої секції створюватиметься інноваційний продукт, який є результатом взаємодії складових: наука, освіта, виробництво та фінанси. Четверта

складова – фінанси є необхідною умовою створення інновацій. На ринок праці ВНЗ виходить із специфічним товаром – випускником, який задовольняє потреби організацій у кваліфікованих кадрах. Цей товар вважається специфічним, оскільки в процесі його «створення» приймає участь не тільки навчальний заклад, але і безпосередньо сам випускник і все його оточення.

ВИСНОВКИ

Основною рушійною силою розвитку ринкової економіки є підприємницька діяльність, котра особливо активізується в умовах наявності конкурентного середовища.

Під підготовкою молоді до підприємницької діяльності розуміється процес створення таких умов (на заняттях та у позааудиторний час) для формування в молоді системи загальноосвітніх і спеціальних знань, духовних, національних, громадянських, розумових, вольових, фізичних та специфічних для сфери бізнесу якостей, які дозволяють підприємцю ефективно виконувати свої функції.

Основними напрямками формування особистісної готовності сучасної молоді до підприємництва вважають такі:

1) підготовка сучасної молоді до підприємництва повинна відбуватись в умовах інтегрованого змісту навчання й активних форм організації його засвоєння. Йдеться про інтегрований навчальний предмет – економічну психологію;

2) освіта зобов'язана готувати молодь до праці не лише з усвідомленням її необхідності, а й з почуттям задоволення від її духовних і матеріальних результатів. Тож формування почуттів духовного і матеріального задоволення від результатів праці є першоосновою підготовки учнів до оволодіння новою для них підприємницькою працею.

Формування якостей підприємництва неможливе поза наявним культурним досвідом людства. Вже перші кроки пов'язані із освоєнням культурного досвіду. Це не тільки набуття навичок діловитості чи вміння орієнтуватися в так званому діловому світі. Освоєння культурного досвіду в підприємстві відбувається шляхом формування первинних ціннісних орієнтацій. Індивідуально цей процес починається в дитинстві і продовжується в зрілому віці. Тобто, молодь повинна пройти той шлях морального становлення, що й людство.

Таким чином, формування морально-етичних засад починається в ранньому дитинстві, коли індивід починає з необхідністю стиснутий до меж індивідуального буття шлях освоєння духовно-моральної культури людства.

Успішному формуванню морально-етичних засад підприємництва сприяє існуючий соціальний механізм впливу на індивіда (система виховання і навчання).

Особливо велике значення надається сім'ї у вихованні морально-ціннісної сфери майбутнього підприємця. Батьки уособлюють ті якості, які розвиваються потім у дитини. Провідним видом виступає рольова гра. В школі в учнів повинна виховуватись інтелектуальна і моральна готовність до майбутньої професійної діяльності. Тому моральне виховання підлітка як майбутнього підприємця повинно мати за мету розвиток особистості, зміну її психології як цілісної системи, її глибинних основ, формування специфічних мотивів і здібностей.

Істинний підприємець – той, хто зуміє запровадити свою ідею в життя. Тому однією з найважливіших для нього якостей є перехід від думки до практичних дій. Підприємець повинен створити свою тактику, тисячу раз все обдумати, перш ніж почати діяти. Не кожний може вистояти і довести свою справу до кінця. Іноді на здійснення задуму йдуть довгі роки, треба подолати тисячі перешкод, щоб добитися свого. Тому не кожна людина може стати підприємцем. Для реалізації себе як підприємця в економічному житті суспільства необхідні певні якості, психологічні властивості особи, притаманні від народження, успадковувані або виховані в дитячі роки.

Безпосереднє завдання формування підприємницьких здібностей молоді лежить на економічній освіті. Метою економічної освіти є така підготовка молоді, яка забезпечить їй достатній ступінь життєвої компетентності у сфері економічних відносин на рівні держави, родини та окремої людини. Загальні економічні знання потрібні кожному незалежно від життєвого й професійного вибору. Основні завдання економічної освіти: у сфері навчання – засвоєння учнями систематизованих економічних знань, умінь і навичок економічної діяльності; вироблення економічної свідомості, світогляду, переконань; набуття умінь і навичок самостійного оволодіння й застосування економічних знань, аналізу та оцінки економічних явищ і процесів; у сфері самопізнання – осмислення свого індивідуального економічного потенціалу, формування стійких навичок свідомої економічної поведінки й мислення, позитивних особистих якостей, вироблення активної життєвої позиції; у сфері мотивації – розвиток пізнавального інтересу до проблем економіки, формування постійної потреби в економічних знаннях, прагнення до цивілізованого підприємництва, що повинно стати засобом соціального захисту, полегшити розв'язання проблеми зайнятості молоді, її адаптації до ринкових умов господарювання.

Завдання економічної освіти полягає в перетворенні економічних знань молоді в економічне мислення, а далі – в економічну поведінку та економічну дисципліну як окремої людини, так і суспільства в цілому. Дуже важливо при цьому виховувати відкритість до зовнішнього світу, визнання за кожною людиною права на творчу працю, вміння прогнозувати, інтерес до інновацій, вміння працювати в колективі, не принижуючи здібностей кожного його члена.

Має зазнати змін система освіти, яка повинна забезпечити підготовку молоді до праці в умовах нових економічних відносин. Найбільш важливими новаціями є такі: формування єдиного відкритого простору вищої освіти; впровадження кредитно-модульних технологій навчання на базі європейської системи трансферу кредитів; стимулювання мобільності студентів і викладачів у межах європейського регіону; прийняття системи двох освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавр-магістр, які повинні змінити існуючі в Україні наукові ступені; розвиток європейської співпраці у сфері контролю за якістю вищої освіти; забезпечення працевлаштування випускників вищих навчальних закладів України в європейському ринку праці виданням Додатку до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО.

Аналіз провідних тенденцій розвитку процесу трудової соціалізації сучасної молоді дозволяє зробити певні висновки. По-перше, у зв'язку з становленням ринкових відносин з'явилася невелика, але дуже стійка група молоді, яка вирішує свої матеріальні проблеми за рахунок батьків. По-друге, незважаючи на те, що молодь, як і раніше, береться за різноманітну роботу, зростаючу роль у її трудовій соціалізації та матеріальному забезпеченні відіграють сфери діяльності, які обслуговують інфраструктуру сучасного ринку (маркетинг, роздрібна торгівля, комерційні угоди, участь у рекламних акціях тощо). По-третє, аналіз проблем трудової діяльності сучасної молоді згідно з проведеними дослідженнями показує, що зростає значення процесу трудової соціалізації на основі спеціальності, одержаної у навчальному закладі.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Філіпенко А. Базові поняття у визначенні сутності підприємницької діяльності та якостей її суб'єкта / А. Філіпенко // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – К., 2008. – Вип. 17. – С. 363-370.

2. Філіпенко А. Основні умови формування у молоді та студентів підприємницьких здібностей / А. Філіпенко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П.Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – № 4. – С. 204-207.

3. Філіпенко А. Позанавчальна діяльність студентів як поле і чинник формування їхніх підприємницьких здібностей / А. Філіпенко // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П.Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – № 3. – С. 106-112.

4. Філіпенко А. Практика як основа формування підприємницьких здібностей студентів / А. Філіпенко // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П.Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Вип. 88. – С. 62-70.

АНОТАЦІЇ

Філіпенко А.В. Формування підприємницьких здібностей молоді як соціальне завдання (філософський аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

У роботі здійснено філософський аналіз формування підприємницьких здібностей сучасної молоді в період утвердження ринкових та демократичних відносин. Проаналізовано сутність підприємницьких здібностей, які можна визначити як економічний ресурс, до складу якого входять підприємці, підприємницька інфраструктура, а також підприємницька етика і культура.

Визначені завдання підготовки формування підприємницьких здібностей сучасної молоді, які полягають у наступному: засвоєння теоретичних основ підприємництва і тих професій, які вимагають підприємницької праці, організація науково-дослідної роботи, безпосередньо пов'язаної з діловими партнерськими стосунками; створення необхідних передумов для одержання, застосування набутих знань у стосунках і спільній діяльності з ровесниками, з близькими і незнайомими людьми.

Доведено, що в основі «підприємницьких здібностей» лежить органічний синтез генетично заданого ансамблю спадкових властивостей, включаючи спрямованість особистості на той чи інший вид діяльності та її емоційно-вольові характеристики; якості, сформовані в процесі навчання, виховання і суспільної практики.

Ключові слова: підприємництво, підприємницькі здібності, ринкові відносини, економічна освіта, соціалізація особистості.

Филипенко А.В. Формирование предпринимательских способностей молодежи как социальное задание (философский анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В работе осуществлен философский анализ формирования предпринимательских способностей современной молодежи в период утверждения рыночных и демократических отношений. Проанализирована сущность предпринимательских способностей, которые можно определить как экономический ресурс, в состав которого входят предприниматели, предпринимательская инфраструктура, а также предпринимательская этика и культура.

Определены задания подготовки формирования предпринимательских способностей современной молодежи, которые заключаются в следующем: усвоение теоретических основ предпринимательства и тех профессий, которые требуют предпринимательского труда, организация научно-исследовательской

работы, непосредственно связанной с деловыми партнерскими отношениями; создание необходимых предпосылок для получения, применения приобретенных знаний, в отношениях и совместной деятельности с ровесниками, с близкими и незнакомыми людьми.

Доказано, что в основе «предпринимательских способностей» лежит органический синтез генетически заданного ансамбля наследственных свойств, включая направленность личности на тот или другой вид деятельности и ее эмоционально-волевые характеристики; качества, сформированные в процессе учебы, воспитания и общественной практики. Осуществлен анализ теоретико-методологических основ определения основных и опорных понятий, в частности, таких, как «предпринимательство», «предприниматель», «предпринимательская деятельность». Предприниматель рассматривается как субъект, который осуществляет предпринимательскую деятельность (предпринимательство) и благодаря наличию определенной совокупности черт (умение рисковать, организовывать производство, новаторству, ответственности, способности уступить собственным интересам ради дела и тому подобное) получает предпринимательский доход, минимум – нормальную прибыль.

Доказывается правомерность и необходимость изучения проблемы становления и разработки механизмов реализации общественной потребности в формировании позитивных морально-этических характеристик субъекта предпринимательской деятельности, организации и управления этим процессом.

Определенно, что становление рыночных отношений обуславливает тотальное изменение социального, культурного и духовного вида личности, ее характера, ценностных ориентаций, жизненных приоритетов; магистральным направлением этих изменений является ориентация на самостоятельное предпринимательство, материальное благосостояние, утверждение в обществе как успешной личности; главным качеством, которое обеспечивает эти приоритеты, является предприимчивость личности.

Развитие предпринимательских способностей молодежи является залогом ее высокой конкурентоспособности в рыночной среде. Само явление предпринимательских способностей является сложным и нуждается как в самовоспитании, так и включении в учебные программы специальных дисциплин, направленных на высвобождение и усовершенствование естественных способностей молодого человека.

Подчеркивая роль учебного процесса в формировании предпринимательских способностей студентов, следует иметь в виду, что их львиная доля выкристаллизовывается в ходе непосредственного участия студентов в производственной деятельности.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательские способности, рыночные отношения, экономическое образование, социализация личности.

Filipenko A.V. Formation of Entrepreneurial Skills of Youth as a Social Task (philosophical analysis). – Manuscript.

The thesis for candidate's degree in Philosophy in specialty 09.00.10 – Philosophy of Education. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

Thesis presents the results of philosophical analysis of entrepreneurial skills formation of the modern youth in the period of market and democratic relations' establishment. It presents an analysis of the essence of entrepreneurial skills that should be defined as economical reserve, which include entrepreneurs, entrepreneurial infrastructure, entrepreneurial ethics and culture.

The author determined the tasks of preparatory work over formation of the entrepreneurial skills of the modern youth that consists of the following components: acquaintance with the theoretical basis of entrepreneurship and those professions which require entrepreneurial skills; organization of the research work mainly connected with the establishment of business relations; creation of the necessary preconditions for obtaining and application of the gained knowledge in business relations and joint cooperation with the peers, relatives and other people.

The author proved that the basis of “entrepreneurial skills” crates an organic synthesis of genetically-based ensemble of the inherited qualities including the interests of personality in that or other kind of activities, his/her emotional and volition qualities, qualities formed during education, upbringing and social practice.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial skills, market relations, economic education, socialization of a person.